

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 9 Issue 5, p. 93-106, December 2017
DOI: 10.9737/hist.2017.561

Kütahya Basınında Marshall Yardımları Marshall Aids in Kütahya Press

Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ - Musa ÖZKAN
(ORCID: 0000-0003-3372-1034) - (ORCID: 0000-0002- 5735-9853)
Dumlupınar Üniversitesi - Kütahya

Öz: II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, Sovyet tehdidi altında bulunan ve savaşın yıkıcı etkisiyle ekonomileri krize giren Avrupa ülkelerinin iktisadi ve askeri durumlarını düzeltmelerine yardım etmek amacıyla, başta nakdi olmak üzere, çeşitli yardımlar yapmıştır. Ancak yapılan yardımların yerinde kullanılmaması, ABD ekonomisini de tehdit eder hale gelmiştir. Çünkü ABD bu yardımlarla Avrupa ekonomisini ayağa kaldırmak ve Avrupa'yı kendi ekonomisi için ticari bir pazar haline getirmek istemiştir. Bu amaçla, 5 Haziran 1947'de açıklanan Marshall Yardım Planı'na Türkiye de dahil edilmiştir. Savaş ekonomisinden ve Avrupa'daki krizden oldukça etkilenen Türkiye, 4 Temmuz 1948'de almaya başladığı Marshall Planı yardımlarıyla; yatırımlarını finanse etmiş, bozulan ekonomisini nispeten düzeltmiş ve geliştirmiş, yaptığı askeri yatırımlarla ordusu güçlendirmiş ve artan Sovyet tehdidini bertaraf etmeyi başarmıştır. Bu çalışmada, 1948-1952 yıllarında alınan Marshall yardımlarının Türkiye'nin iktisadi ve askeri hayatına etkisinin ve Kütahya İl ve Kütahya Demokrat gazetelerinden de yararlanılarak nasıl algılandığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Kütahya İl Gazetesi, Kütahya Demokrat Gazetesi, Marshall Yardımları, Marshall Planı, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği

Abstract: After World War II, the United States has provided a variety of assistance, primarily for financial assistance, with the aim of helping to improve the economic and military situation of the European countries under the Soviet threat and the devastating effects of the war. However, the aids are not used properly and which has become a threat to the US economy. As the United States wanted to raise the European economy with these aids and make Europe a commercial market for its own economy. For this purpose, Turkey has been involved in the Marshall Assistance Plan, which was announced on June 5, 1947. Turkey, highly influenced by the war economy and the crisis in Europe, was included on 4 July 1948, with the Marshall Plan Aids; financed its investments, improved the distorted economy and developed it, strengthened the military with its military investments, and succeeded in eliminating the growing Soviet threat. In this study, Turkey's economic and military developments, which were carried out between 1948 and 1952 related with the Marshall Plan Aids, were processed the news, comments and articles published in the Kütahya İl and Kütahya Demokrat Newspapers and presented.

Keywords: Kütahya İl Newspaper, Kütahya Demokrat Newspaper, Marshall Aids, Marshall Plan, Unites Stated of America, The Soviet Union

Giriş

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Türk ekonomisi buhran yaşamaya başlamış, bu dönemde ortalama bir milyon üreticinin silahaltında bulundurulma

· Bu çalışma, 2016 yılında Prof. Dr. Esra Sarıkoyuncu Değerli danışmanlığında Musa Özkan tarafından hazırlanan ve Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Kütahya Basınında Türkiye'nin Nato'ya Giriş Süreci (1948-1952)" başlıklı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

zorunluluğu üretim hacmini çok düşürmüştür. İthalat olanakları azalmış ve iç tüketim sınırlandırılmıştır¹. İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen, savaş ekonomisi uygulamak zorunda kalan Türkiye, savaş sonrasında Sovyet tehdidinin yanında ekonomik zorluklarla da karşı karşıya kalmıştır. Halkın ihtiyaçları karneye bağlanmış ve ticaret durmuştur. Türkiye'nin savaş sırasında yüksek olan ihraç mallarının fiyatlarını normalleştirmek, endüstrisini geliştirmek ve ticaretini arttırmak için kaynağa ihtiyacı vardır. Bu kaynağın edinilebileceği tek yer ise ABD olmuştur. Çünkü sanayinin beşiği Avrupa bile bu dönemde ABD yardımına muhtaç duruma düşmüştür. Türkiye bu nedenle, sıkıntılarını gidermek ve yalnızlıktan kurtulmak için, 1945 yılından itibaren Amerika ile ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olmuştur².

Türkiye bu durumda iken, 5 Haziran 1947'de dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, aslında bir Avrupa Kalkınma Projesi olan Marshall Planını açıklamıştır. Bu plana, İngiltere'nin etkisi ve kendi ısrarıyla ancak 4 Temmuz 1948'de dahil olabilen Türkiye, gittikçe artan sermaye ve finansman ihtiyacının önemli bir bölümünü bu yolla karşılamayı başarmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin 1950'li yıllardaki kalkınmasının motorlarından biri olan ve iktisadi-sosyal alanlardaki gelişmesinde büyük rolü bulunan Marshall yardımlarının Tarım, Sanayi, Madencilik, Enerji, Ulaştırma, Savunma ve diğer alanlardaki yatırımlara etkisini Kütahya basınının gözüyle aktarmaktır. Ayrıca, Türkiye'nin muhatap olduğu Sovyet tehdidinin Marshall Planına dahil edilmesinde oynadığı rol, bu tehlide karşı Türkiye ile Yunanistan'a yapılan yardımları içeren Truman Doktrini ve devamında Türkiye'nin Marshall Yardım Planı'na dahil edilmesine ilişkin süreç bu tarihlerde Kütahya'da faaliyet gösteren Kütahya İl ve Demokratik Kütahya Gazetelerinden de yararlanılarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kütahya'da 1889 tarihinde bir taş matbaa kurulması ve özellikle bu matbaada 1909 yılında "*Felent*" isimli gazetenin basılması ile kentte basın-yayın hayatı başlamıştır. Kütahya'da 12 Mayıs 1923 tarihinde çıkarılan ikinci gazete ise Halk Gazetesidir. Bu gazete 50 sayı çıktıktan sonra kapanmıştır. 1925 yılında da Kütahya Mecmuası yayın hayatına başlamıştır. Kütahya Vilayet Gazetesi ve Kütahya İl Gazetesi adıyla da bu gazete 1975 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür³.

Kütahya'da yayın hayatına başlayan dördüncü gazete 1951-1953 yılları arasında yayın yapan Demokrat Kütahya Gazetesi'dir. Daha sonra da Hakikat 1952-1953-1954, Hürsöz 1953, Ümit 1954, Kütahya Expres Gazetesi 1956(Yayın Hayatını Sürdürmektedir), Kütahya Postası 1961-1994, Hakyolu 1962, Dumlupınar 1970-1980, Kent 1971, Çini 1975 gazeteleri de Kütahya'da yayın yapan diğer gazeteler olmuştur⁴.

1. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Ekonomik Durumu

Savaş sonrası yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu ve sebeplerini, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1949 yılı bütçe görüşmeleri esnasında, dönemin Maliye Bakanlarını Hasan Şevket Adalan şöyle ifade etmektedir⁵:

¹ Sabri Yirmibeşoğlu, *Askeri ve Siyasi Anılarım (1925-1965)*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s.54

² Osman Yalçın, *Türk Hava Harp Sanayi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s.165-166.

³ Ali Gökdül-Ali Sarıkoyuncu, "Kütahya Vilayet Gazetesine Göre Kütahya'da Ticaret ve Sanayi Odası (1925-1944)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:52 (Nisan 2017), s.105-106.

⁴ Müjgan Uyanık, *Kütahya Basın Tarihi (1923-1980)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2013, s. 73

⁵ *Kütahya İl Gazetesi*, 18 Aralık 1948, s.1.

“Harp sonunda, bilhassa Türkiye'nin ticari münasebetlerde bulunduğu memleketlerde istihsal(üretim) vasıtaları tahribe uğramış veya yıpranmış, emtia(mal) stokları tükenmiş, enflasyon dolayısıyla paralarının kıymeti sarsılmış, bütçeleri açıkla bağlanmış(açık vermiş), durdurulamayan fiyat yükselişleri devam etmiştir. Bütün bu memleketlerin maruz kaldıkları istihsal azlığı ve geniş ithalat ihtiyacı muvacehesinde(sebebiyle) dış ticaretlerini, kendilerine tesisat ve teçhizat verebilecek tek memleket olarak kalan Amerika'ya yönelmek zaruretinde kalmaları, bir taraftan büyük bir tediye muvazenesi(ödeme dengesi) açığı ile karşılaşarak altın ve serbest döviz mevcutlarının süratle erimesini intaç ederken(sağlarken), diğer taraftan kendi aralarındaki ticareti layikiyle işleyemez bir hale getirmiştir. Hiç de ferah verici olmayan bu halin memleketimiz ekonomik durumuna tesir etmekten hali(geri) kalmayacağını söylemeye bilmem hacet var mıdır?”

Adalan'a göre, Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkelerin savaş dolayısıyla ekonomik dengeleri bozulduğundan, bu durumdan Türkiye de etkilenmiştir. O ülkeler gibi Türkiye de yeterli ekonomik güce sahip değildir ve Amerika'nın yardımına ihtiyaç duymaktadır.

Türkiye tüm bu iktisadi güçlüklerin yanında, Sovyet tehdidi nedeniyle, ordusunu güçlendirmek ihtiyacı da hissetmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Türkiye, 600 bin kişilik aktif bir orduyu sürekli seferberlik konumunda bulundurmaktadır. Bütçenin %60'ı savunma harcamalarına gitmektedir(Yirmibeşoğlu, 1999, s.54). Bu askeri kuvveti beslemek, teçhizat ve donanım bakımından güçlendirmek o dönemin ekonomik koşullarında çok zordu. Orduyu besleyebilmek için başvurulan çareler enflasyonu arttırmış, 1933 yılında başlayan kalkınma hamleleri durmuş, 1939'da kabul edilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulamamıştır. Bu durumda Türkiye'nin ihtiyaçlarının giderilmesi için ulusal kaynaklardan yararlanmanın yanı sıra dış kaynak arayışı da başlamıştır. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik sıkıntılarının yanı sıra, Sovyet tehdidine karşı savunma ihtiyaçlarının çok olması, dış kaynak ve özellikle de askeri ihtiyaçlarını tespit ederken dayandığı gerekçeyi oluşturmaktadır⁶.

1948 yılı Ticaret Bakanı B. Cemil Sait Barlas, Aydın da türlü memleket meselelerine temas ettiği bir toplantıda bu savunma ihtiyacının gerekçelerini şöyle açıklamıştır⁷:

“*Milli Savunma bütçesinin azaltılması yoluna gidilemez. Ne bizim bugünkü hükümetimiz ne de bizden sonra gelecek hükümetler asla ve hiçbir zaman bir Balkan faciası daha yaratmak niyetinde değildir. Hiçbir hükümet böyle bir mesuliyeti üzerine alamaz. Gerçi bize Amerikan yardımı geliyor. Fakat Amerika çok iyi biliyor ki o yardımı yapmasa dahi Türk Milleti varını yoğunu feda edecek, ordusunu gene besleyecektir... İşte Amerika bunu bildiği içindir ki bize bu yardımı yapıyor. Biz milletin ordudan daha fazla bir tasarruf istemeyeceğini, onun büyük şuuruna güvenerek biliyoruz.*”

Ticaret Bakanı Barlas, Sovyet kontrolüne giren Balkanlardaki tehlikeye dikkat çekerek, Amerikan yardımlarına rağmen Milli Savunma bütçesinde kesintiye gitmenin bizi de bu akıbete sürükleyebileceğini anlatmaya çalışmaktadır.

2. Sovyet Tehdidinin Türkiye Üzerindeki Etkisi

ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndaki başarısı ve nükleer gücünü ortaya koyması, Türkiye'de büyük bir hayranlık uyandırmıştır. Ayrıca, Müttefiklerin zaferi Türk yöneticilerine, demokratik sistemin üstünlüğünü kanıtlamıştır. Bunun üzerine, savaştan sonra somutlaşan Sovyet

⁶ Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Metu Press-ODTÜ Gelişme Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s.8.

⁷ *Kütahya İl Gazetesi*, 20 Ekim 1948, s.1.

tehlikesinin de ortaya çıkması, Türkiye'nin ABD'ye yakınlaşmasının zeminini oluşturmaktadır. Türkiye açısından en tehlikeli yıllar 1945 ve 1946 olmakla birlikte, 1947 yılına gelindiğinde de Sovyet tehlikesinin sürmesi, Türk yöneticilerine, Sovyetler Birliği'ne karşı güvenliğinin Batı ittifakında olduğunu göstermiştir⁸.

Amerika ve İngiltere bu süreçte Türkiye'nin yanında yer almasına rağmen, ABD'den henüz askeri ve iktisadi yardım taahhüdü alınmadığından, Türkiye hala tam olarak rahatlamamıştır⁹. Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidi hala devam etmektedir. Hatta Dönemin Dışişleri Bakanlarından Necmettin Sadak, "memleketimiz tehlikeye maruz değildir, diyenlere rastlarsanız bunların ya sonsuz gafil yahutta düşman ajanı olmalarından şüphe ediniz." demiştir. Ayrıca Büyük Millet Meclisi'nin Sekizinci döneminin en kötü dünya şartları içinde işe başladığını, o zamanki durumu, üçler(İngiltere, ABD, S.S.C.B.) arasındaki sulh konferanslarını ve bilhassa Yalta Konferansını(4-11 Şubat 1945) anlattıktan sonra harbi kazanan müttefiklerin barışı kazanamadıklarını söylemiştir. Bu arada Sadak, Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki münasebetlerin bir tarihçesini yaparak, Türkiye'nin bütün komşularıyla daima iyi geçinmeye ve dost olmaya çalıştığını, fakat karşı taraftan iyi niyet görmediğini de belirtmiştir¹⁰.

Yabancı ve ulusal basında olduğu gibi Kütahya Basınına da Sovyet Tehdidi ve Türkiye'nin buna ilişkin savunma stratejileri yansımıştır. Yabancı basından alıntılanan ve Fransız yazar Jean Rabaud tarafından kaleme alınan makalede bu açıdan önemlidir. Jean Rabaud, II. Dünya Savaşı biter bitmez Moskova'nın Ankara'dan boğazların müşterek kontrolünü ve Lenin'in Atatürk'e vermiş olduğu Kars ve Ardahan illerini geri istediğinin altını çizmektedir. Rabaud'a göre, Türkler barış zamanında kendi topraklarında Amerikan üssü istememektedir. Çünkü Türkler de Norveçliler gibi tehlikeli komşularına savaş çıkarmak için bahane yaratabilecekleri neden vermek istememektedir. Bu gelişmeler ışığında Fransız yazar, Türklerin başlıca kaygılarının Güney Karadeniz kıyılarının korunması olduğunu ve Boğazlar meselesinin bütün bu hazırlıklar arasında ikinci planda kaldığı tespitinde bulunmuştur. Ayrıca Rabaud makalesinde Türk Deniz Kuvvetlerinin durumu ve Sovyetler Birliği'ne karşı yapılabilecek savunmanın ayrıntılarını anlatılmış ve Türkiye'nin ABD'den hangi silahları neden talep ettiği de açıklanmıştır. Ayrıca Ona göre Sovyetler Birliği'ne karşı Türklerin tek başına deniz üstünlüğü sağlamasının imkânsız olduğunu ve bu nedenle İstanbul'un savunmasında hayati olan uçaklar için İngiliz ve Amerikan hava kuvvetlerine ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir¹¹. Bu makaleden, Fransız yazarın Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı savunma ihtiyacının had safhada olduğu kanaatinde olduğu anlaşılmaktadır.

Sovyet tehdidi, İsviçre basınından alıntılanan bir haberde; tarih boyunca Ruslar ve Türklerin defalarca harp meydanlarında karşı karşıya geldikleri anlatıldıktan sonra, her fırsatta Rusya'nın Türkiye'ye hücum ettiği, 1946'da Rusya'nın Türk-Rus Dostluk Paktı'nı feshedip Doğu Anadolu vilayetleri olan Kars, Ardahan ve Artvin'i isteyince Ankara'nın derhal Türk Ordusunu seferber ettiği, Sovyetler Birliği'nin, Boğazlar rejimini tayin eden Montreu Boğazlar Sözleşmesi'nin revizyonunu ve ulaşım ile strateji bakımlarından mühim olan Boğazların kontrolüne iştirak etmek istediklerini bildirdikleri aktarılmaktadır. Aynı zamanda Ankara'daki Rus elçisi Lavrişef'in Türk ordusunun eski silahlarla mücehhez(donanmış) olduğunu söyleyecek kadar ileri gittiği, o zamandan beri Türkiye'nin daimi olarak 300.000 kişilik bir orduyu silahaltında tuttuğu, bu ordunun Bulgaristan'a karşı 450 kilometrelik ve

⁸ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)*, Cilt 1, Bilgi Basımevi, Ankara, 1969, s. 263.

⁹ M. Hakan Özçelik, *Türk Basınında Türkiye'nin Nato'ya Giriş Süreci (1948-1952)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmama Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s. 20.

¹⁰ *Kütahya İl Gazetesi*, 13 Mayıs 1950, s.1,3.

¹¹ *Demokrat Kütahya Gazetesi*, 25 Ağustos 1952, s.2-3; 26 Ağustos 1952 s.2.

Sovyetler Birliği'ne hudut olan 400 kilometrelik cepheyi emniyet altına aldığı, ülke savunmasının hazırlığının Türk devlet bütçesinin yarısına yakın bir kısmını tuttuğu ve bu şartlar altında Türkiye'nin Batının yardımını istemesinin pek tabii olduğu, şeklinde yer almaktadır¹².

Ayrıca Amerikan "Free Press" gazetesinden alıntılanan bir diğer yazıda, Sovyet tehdidi ve Türkiye'nin durumundan özetle şöyle bahsedilmektedir¹³:

"...Rusya'nın tecavüz tehdidi, Komünistlerin iktidara geçmelerinden çok daha evvel hissedilmekte idi. Bu cepheden gelecek Stalin askerlerine karşı mukavemet(direnış) hazırlığı bugün Çarlık devrindekinden çok daha büyüktür. Gollier's Magazine'in 26 Temmuz nüshasında, Seymour Freidin ve William Richardson, Türkiye'nin kuvveti hakkında ezcümle(özetle) şunları yazmaktadırlar: -Rusya'nın güneye doğru yapacağı büyük bir taarruzu, Türkiye'nin tek başına durdurabileceği iddia edilemez. Fakat, herhangi bir Batılı askeri şahsiyet size, Stalin'in böyle bir taarruza kalkışarak Avrupa'nın en kahraman bahadurları ile çarpışmak tehlikesine atılmadan evvel iki defa düşünmek zorunda kalacağını, söyleyecektir."

3. Truman Doktrini

Türkiye'nin giderek artan güvenlik problemlerini gidermesi ve ekonomik kalkınmasını gerçekleştirecek istikrarın sağlanması yolunda büyük ümit kaynağı olan ABD yardımlarına sahip olma, Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönemdeki temel hedefi ve dış meselesi olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda ağır darbeler yemiş olan ve ülke genelinde ekonomik kriz içine giren İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a yapmakta olduğu geleneksel askeri ve mali yardımı bu tarihten itibaren gerçekleştiremeyeceğini, Yunanistan'a konuşlanmış olan askeri birliklerini de çekmeyi planladığını, bölgedeki sorumluluğun Amerikan Hükümetine düştüğünü¹⁴; 1947 Şubat'ında ABD'ye müracaat ederek Yunanistan ve Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımlara 31 Mart 1947 tarihinden itibaren devam etmeyeceğini bildirmesi, bu tarihi misyonunu ABD'ye devrettiği anlamına gelmektedir. Bu durum aynı zamanda İngiltere'nin o zamana kadar Orta Doğu'daki nüfuz alanı dışında tuttuğu ABD'nin Orta Doğu politikasına aktif olarak katılması anlamına gelmektedir¹⁵.

İngiltere, ABD'yi yardım konusunda uyardıktan sonra, acele davranması konusunu da belirterek, doğabilecek tehdit ve tehlikelere dikkat çekmiştir. Bunun üzerine ABD Dışişleri Müsteşarı Dean Acheson başkanlığındaki özel komite inceleme başlatmış ve bu çalışmalar sonunda Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapılmasının önemi vurgulanmıştır¹⁶.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da cereyan eden olaylar sonrası ABD, bölgenin hem askeri hem de ideolojik olarak Sovyet tehdidi altında olduğunun farkına varmıştır. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin dış politikasının temeli Sovyetlere ve Komünizme karşı savaş olmuştur. Bu savaşın kökeninde de Truman Doktrini vardır. Doktrin, özgür ve demokratik ülkelerin dolaysız ya da dolaylı saldırı ve silahlı azınlıklar ile dış baskılara karşı korunmalarını öngörerek, SSCB'nin çevrelenmesini amaçlamaktadır. Bu doktrinle Truman,

¹² Demokrat Kütahya Gazetesi, 30 Eylül 1952, s.2.

¹³ Demokrat Kütahya Gazetesi, 4 Ekim 1952, s.2.

¹⁴ A. Haluk Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara, 1961, ss.29-94.

¹⁵ Ataöv Türkkaya, *Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*, Doğan Yayınevi, Ankara, 1968, s.

97

¹⁶ Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*, Boyut Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 44.

ABD'nin coğrafi bakımdan sınırlı ve somut olan çıkarlarını bütün dünya çapında uygulanacak ahlaki "bir ilke" biçimine sokmuştur¹⁷.

Türkiye açısından ise Sovyet Rusya'nın Boğazlar üzerindeki isteği ve baskısının devamı önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan en önemlisi ordusunu hala savaş sırasındaki mevcudunda tutmak zorunda olmasıdır. İktisadi gücü yeterli olmayan Türkiye için bu durum karşısında tek çıkar yol dış yardım aramak olmuştur. ABD, Batı dünyasının savunması için çok önemli bir yerde bulunan Türkiye ve Yunanistan'ı -genişleme emellerini açıkça ortaya koyan Sovyetler Birliği karşısında- yalnız bırakmamıştır. ABD Başkanı Truman Türkiye ve Yunanistan'a yardım etme kararını, kendi adıyla anılan bir mesajla, 12 Mart 1947 günü Amerikan Kongresine göndermiştir¹⁸. Truman Doktrini olarak adlandırılan bu mesajda; Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının Ortadoğu'nun düzeninin korunması için bir zaruret olduğu, Türkiye ile Yunanistan'ın durumlarının birbirine bağlı olduğu, eğer Yunanistan silahlı bir azınlığın kontrolüne girerse bunun Türkiye için çok ciddi neticelerinin olacağı, Türkiye'nin Sovyet baskısı altında bulunmasının Boğazlardan Çin'e kadar olan bütün Ortadoğu ve Asya'yı tehlikeye soktuğu belirtilerek Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılması için Başkan Truman'a yetki verilmesi talep edilmiştir. Truman Doktrini, savaş sonrası Amerikan dış politikasında, neticeleri günümüze kadar ulaşan çok önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir¹⁹.

Truman Doktrini, bir yandan dünyanın iki bloğa ayrıldığını ilan eden soğuk savaşın ilk adımlarından birini oluştururken, öte yandan Doğu Avrupa ve Balkanlardaki bölünmeyi de çok daha bariz bir şekilde ortaya koymuştur.

Truman'ın istekleri doğrultusunda hazırlanan ve Amerikan Senatosu ile Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilen "*Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu*", 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman'ın onayıyla yürürlüğe girmiştir. Yasa gereği, yapılan yardım Türkiye ve Yunanistan tarafından farklı amaçlarla kullanılmayacak, iki ülke yardımın uygun kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmek için gönderilen personele yardımcı olacaktır. Sovyet tehdidi karşısında A.B.D.'den destek bekleyen Türkiye'de, bu kanunun kabul edilmesinden duyulan memnuniyet gerek Türk yöneticiler gerekse basın tarafından açıkça beyan edilmiştir²⁰.

Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi George Mc Ghee bir beyanatında bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: "...*Birleşik Amerika Hükümeti 1947'de Truman Doktrini'ni meriyete (yürürlüğe) koymakla Türkiye'nin istiklalini arttırmasını istediğini gayet açıkça ispat etmiştir.*"²¹. Truman Doktrini'nin ilanından beri Türkiye, talim-terbiye ve teçhizat bakımından, Amerikan askeri yardımını memnurlukla karşılamış ve Amerikan askeri makamları, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yüksek bir moral ve harp kabiliyetine sahip oldukları kanaatine varmışlardır²².

Truman Doktrini, Sovyetler Birliği'nin özellikle Doğu Anadolu ve Boğazlar üzerindeki yayılmacı politikalarının hayata geçirilmesine olanak vermemiştir. Türk ordusunun ve ekonomisinin savaş sonrasında yeniden yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu tarihten sonra

¹⁷ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara, 1979, s. 12

¹⁸ Mehmet Gönübol-Haluk Ülman-Duygu Sezer, *Olaylarla Türk Dii Politikası (1919-1965)*, Ankara Üniversitesi, S.B.F. Yayınları, Ankara, 1969, ss.255-232.

¹⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Cilt:1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, ss. 442-443.

²⁰ M. Hakan Özçelik, *Türk Basınında Türkiye'nin Nato'ya Giriş Süreci (1948-1952)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s.23.

²¹ *Demokrat Kütahya Gazetesi*, 1 Şubat 1952, s.1,2.

²² *Demokrat Kütahya Gazetesi*,28 Ekim 1952, s.2.

Türkiye, A.B.D.'nin desteğini daha ileri götürmeyi ve bu desteği ittifaklar içinde sağlamayı benimsemiş ve dış politikasını buna göre yönlendirmiştir²³.

4. Marshall Planı

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra ABD, Batı Avrupa'nın ekonomik sıkıntılarına yardımcı olmak için her şeyi yapmıştır. ABD'nin 1945-1946 yıllarında Batı Avrupa'ya yaptığı ekonomik yardım 15 milyar dolar olmuş, fakat bu yardım bütçe açıklarının kapanması ve ithalat gibi verimli olmayan alanlara harcandığından geri dönüşü olmamıştır. Bunun da sonu yoktur²⁴. ABD ürettiği birçok malları Avrupa devletlerine ihraç edilmektedir. Avrupa'nın satın alma yeteneğinin azalması veya yok olması, bu malların ihracını durdurabilir ve dolayısıyla ABD'de iktisadi bir kriz doğabilirdi²⁵.

Öte yandan ABD serbest ekonomi sistemine sahipti. Bu nedenle eğer Avrupa'daki iktisadi şirketler durumlarını muhafaza edemezlerse, Avrupa'da liberalizm de kaybolmuş olacaktır. Buna ABD asla izin veremezdi. Nitekim 5 Nisan 1947'de Dışişleri Bakanı Marshall, ABD'nin, iktisadi olarak kötü koşullar içinde siyasi olarak Komünizm tehdidi altında olduğunu söylediği Avrupa'ya yardıma koşacağına inandığını belirtmiştir. Bu yüzden ABD, Avrupa'nın kalkınması için geniş ölçüde bir ekonomik yardım yapılmasının gerekli olduğunu düşünmektedir²⁶.

Bu nedenle ABD, Avrupa'ya yapacağı yardım için başka bir formül aradı ve bu formül Dışişleri Bakanı George Marshall'ın, 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesi'nde verdiği bir nutukta açıklandı. Buna göre, Avrupa ülkeleri her şeyden önce kendi aralarında bir ekonomik işbirliğine girişmeliler ve birbirlerinin eksiklerini kendileri tamamlamalılardılar. Bu genel işbirliği sonunda bir açık ortaya çıktığında, Amerika bu açığın kapatılması için yardım etmeli, bunun için de önce bir işbirliği programı yapılmalıydı²⁷.

Marshall Planı adı verilen Avrupa Kalkınma Projesinin ilk hazırlığı Paris'te 12 Temmuz 1947'de İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde Türkiye'nin de içinde bulunduğu 16 Avrupa devletinin katıldığı "16'lar Konferansı" çalışmaları ile başlamıştır²⁸. İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç'in katıldığı bu konferans, 22 Eylül 1947'de ABD'ye sunulmak üzere bir "Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı" hazırlamıştır. Bunun üzerine ABD, 3 Nisan 1948'de "Dış Yardım Kanunu" çıkardı ve yasanın kabulünün ilk yılında bu ülkelere 6 milyar dolarlık ekonomik yardım yapmıştır. Dış Yardım Kanunu'nun çıkması üzerine de 16 Avrupa ülkesi 16 Nisan 1948'de "Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı"ni kurmuşlardır²⁹.

Türk Hükümeti 12 Temmuz 1947'deki 16'lar Konferansı sonucunda vermiş olduğu raporda 615 milyon dolarlık dış yardım yapılmasını istemiştir³⁰. Amerikalı uzmanlar Marshall Planının milli ekonomik kalkınma planının finansmanı değil, savaştan yıkılmış Avrupa'nın kalkınması için hazırlanmış bir plan olduğunu savunmuştur. Türk Hükümetinin isteği üzerine

²³ Recep Cengiz, *Nato'ya Giriş Sürecinde Türk Amerikan İlişkileri ve Amerikan Askeri Yardımlarının Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s.87.

²⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.443.

²⁵ Orhan Oğuz, *Marshall Planı (Konferans)*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1966, s4.

²⁶ Cengiz, a.g.e., s.88.

²⁷ Armaoğlu, a.g.e., ss.443-444.

²⁸ Sander, a.g.e., s.46.

²⁹ Armaoğlu, a.g.e. 1993, s.444.

³⁰ T.B.B.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Cilt 10, s.5.

konuyu bir daha ele alan Amerikan Hükümeti Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya karar vermiştir³¹.

Türkiye, 4 Temmuz 1948'de ABD ile "Ekonomik İşbirliği Anlaşması" imzalayarak Marshall Planı'na dahil olmuştur. Bu antlaşma gereği, Türkiye'nin alacağı ekonomik yardımların kullanımı OEEC (Organisation for European Economic Cooperation)³² ve ABD'den gelen uzmanların oluşturduğu Ekonomik İşbirliği Misyonu tarafından denetlenmiş ve yönlendirilmiştir. Alınan ekonomik yardımların hangi alanlarda nasıl kullanılacağı, Amerika'nın ve OEEC'nin iradesine bağlanmıştır³³.

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye 1948-1952 döneminde toplam 352.000.000 dolar yardım yapılmıştır. Yardımın 175 milyonu Amerika'dan mal satın alınması koşuluyla verilen doğrudan yardımlardır. Doğrudan yardımların 85 milyonu borçlanma, 73 milyonu hibe ve 17 milyonu şarta bağlı yardım olarak verilmiştir. Geriye kalan 177 milyon dolarlık kısım OEEC ülkelerinden mal satın alınması için verilmiştir. Türkiye'nin aldığı yardım tüm Marshall yardımlarının sadece binde 36'sını oluşturmuştur³⁴.

5. Kütahya Basınında Türkiye'ye Yapılan Marshall Yardımları

Kütahya basını, Marshall yardımlarının ziraat, madencilik, enerji, ulaşım, sanayi alanlarında nasıl ve ne kadar harcandığı ile Amerikalı uzmanlar yardımıyla bu alanların geliştirilmesi, yatırımların yönlendirilmesi ve denetlenmesi konularını ele almıştır. Bu yardımların ne kadarının silah ve askeri teçhizat alımında kullanıldığı, alımların ne şekilde yapıldığı haberleri yayınlamıştır. Ayrıca yabancı basın ve yazarlar tarafından yayınlanan ve bu yardımlar sayesinde gerçekleşen Türkiye'deki askeri ve iktisadi gelişmenin boyutları hakkındaki haber ve yorumlardan alıntılar yapmıştır.

Kütahya basınında çıkan haberlerden, ABD'nin yardımlarıyla tüm müttefiklerini olduğu gibi Türkiye'nin de kalkınmasını finanse ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu haberlerden, Marshall Yardımları kullanılırken Türkiye'deki Planlama ve organizasyonun Amerika tarafından yapıldığını anlıyoruz. Yardımın kullanılacağı alanların Amerikalı idareci tarafından tek tek belirlendiği ve yatırımların kontrol edildiği de anlaşılmaktadır. Bu konuya ilişkin olarak Marshall Planının Türkiye'deki idarecisi Russel Dorr, Anadolu Ajansından alınan bir demecinde özetle; Türkiye'nin zirai endüstrisini, ulaşımını ve iktisadi kalkınmasını tamamlamak üzere planlanan tedbirlere ilaveler yapılacağını; kömür, elektrik, demir ve krom üretiminin artırılması, yeni petrol sahalarının aranarak memleketin petrol ihtiyaçlarının karşılanması, şose ve demir yolu sisteminin ve limanlarının ıslah edilmesinin öngörüldüğünü beyan etmiştir³⁵.

³¹ Gönlübol, *a.g.e.*, s.236.

³² OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) : İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın yıkılmış ekonomisinin toparlanması için Marshall Planı çerçevesinde kurulmuştur. Merkezi Paris'tedir. Ekonomi alanında üyeler arasında işbirliği sağlayan örgütün adı 1960'da ABD ve Kanada'nın katılımından sonra OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)'ye dönüşmüştür. Başlangıçta 20 üyesi varken günümüzde bu sayı 24'e ulaşmıştır. Örgüte 1961'de üye olan Türkiye, ilişkilerini Paris'teki sürekli yetkili bir kurulla yürütmektedir. Üye ülkeler: Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Finlandiya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere, Türkiye, Kanada, ABD, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda.

³³ Caner Sancaktar, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım", *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 5 (Mart 2011), s.32.

³⁴ Mahmut Aslan, *ABD'nin İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uyguladığı Dış Politikanın Türkiye'ye Etkileri (1945-1952)*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, ss. 49-50.

³⁵ *Kütahya İl Gazetesi*, 13 Nisan 1949, s.1.

Türkiye’de Marshall yardımlarından bahsederken, Türkiye tarımına verilen desteği özellikle ele almak gerekir. Bunun en önemli iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Avrupa’daki açlık tehlikesinin giderilmesi ve Avrupa iktisadiyatının düzeltilmesi için gerekli işgücünün gıda ihtiyacıdır. İkincisi ise, Sovyet tehdidine karşı büyük bir ordu beslemek zorunda kalan ve bunda zorlanan Türkiye’nin sıkıntılarının giderilmek istenmesidir. Marshall Planı Türkiye Özel Misyonu Başkanı Russel Dorr, 1951 Aralık ayında yaptığı bir konuşmada, Türkiye’ye Plan çerçevesinde yapılan yardımların amaçlarından bahsederken şöyle demektedir³⁶:

“Türkiye’nin iktisadi program neticesinde çoğalan buğday mahsulü, hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeye yardım edecektir. Türkiye’de istihsalin artması, dostlarına hayati ihtiyaçları olan gıda maddeleri, kömür ve malzeme ihracatıyla elde edilebilir.” Bu bağlamda Türk tarımının makineleşmesi ve üretiminin artırılması için çalışmalar yapılmıştır.

Marshall Planı gereğince Paris’te toplanan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’nda, Türkiye’nin 1948-49 yılı zirai çalışma programı görüşülmüş ve Türkiye’nin zirai ekipmanı için 16 milyon dolarlık yardım talebi kabul edilmiş, Amerikan yardımından Fransa’dan sonra ikinci en büyük payı alan Türkiye’de ziraatle meşgul her vatandaş ucuz fiyat ve 4 sene vade ile Bakanlığın vereceği aletlerden faydalandırılmıştır³⁷. Türk Çiftçi ve köylüsünün tarım aleti ihtiyacının giderilmesi Marshall Planı yardımları ile mümkün olmuştur³⁸. Marshall Planı gereğince Türkiye’ye yapılacak zirai kredi yardımına dahil traktör ve biçer döğer makinelerinin halka nasıl dağıtılacağı, aranan şartlar ve bu aletlerin nasıl kullanılacağını öğretmek için açılacak kurslar hakkında basın aracılığıyla halka malumat verilmiştir³⁹. Kütahya basınının bu konudaki yayınları bize, Amerikan yardımının tarım aleti olarak yapılması politikasının, zirai üretimin en kısa sürede artırılmak istendiğini ve aynı zamanda Türkiye’nin tarım makineleri için bir Pazar olarak kullanıldığını göstermektedir.

Marshall Planı yardımları dahilinde Türkiye, madencilik alanında da ABD’den destek almıştır. Bu plan dahilinde görev yapan idareci ve uzmanlar, Türkiye’deki madenlerin keşfedilmesi, geliştirilmesi ve üretiminin artırılması yolunda önemli çalışmalar yapmışlardır. Türkiye’de gayet zengin ve stratejik bakımdan da gayet kıymetli maden rezervlerinin bulunması ve bunların günden güne artan bir faaliyetle işletilmesi Türk ekonomisi için yararlı olmuştur. Marshall Yardım Programının faaliyete geçmesi ile Karabük fabrikasını gezen Amerikalı bir uzman buradan(Divrik)⁴⁰ Avrupa fabrikaları tarafından çıkarılan çelik kadar ucuz çelik çıkarılabileceğini ileri sürmüştür. Bunun üzerine uzmanlar Karabük’te teşkilat işlerini mükemmelleştirmişler ve ayrıca Marshall Yardım Planı fonundan ayrılan bir milyon dolarla Divrik madenlerini geliştirmişlerdir⁴¹. Bununla birlikte Marshall Planı; Tunçbilek, Değirmisaz ve Soma kömür madenlerinin makineleştirilmesi ve geliştirilmesini temin için direkt yardım ve tiraj hakkından(nakit hakkı) olarak 4.300.000 dolar tahsis etmiştir.⁴² Ayrıca

³⁶ Cengiz, a.g.e., s.95,96.

³⁷ Kütahya İl Gazetesi, 26 Şubat 1949, s.1.

³⁸ Kütahya İl Gazetesi, 8 Aralık 1948, s.1.

³⁹ Kütahya İl Gazetesi, 18 Mart 1949, s.1.

⁴⁰ **Divrik (Divriği/Sivas)** : Ülkemizde demir cevheri üretimi, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Karabük Demir ve Çelik Fabrikası’nın kurulmasıyla başlamıştır. Sivas Divriği demir yatakları MTA’nın 1937 yılında yaptığı çalışmalar ile bulunmuş, 19 Mayıs 1938 tarihinde ilk üretim gerçekleştirilmiştir. Etibank tarafından işletilmeye başlanan maden, 1940 yılında Divriği Demir Madenleri İşletmesi olarak faaliyetlerine devam etmiş, 1955 yılında Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri bünyesine geçerek Divriği Madenleri Müessesesi adını almıştır(Okyay, 2012,s.54).

⁴¹ Kütahya İl Gazetesi, 19 Mayıs 1950, s.3.

⁴² Türkiye’nin Batı Kömür Madenleri Pek Az Bitümlü (karbonlu, kalorili) 2 Milyon Ton Kömür İstihsal Edecektir, (Demokrat Kütahya Gazetesi, 31 Aralık 1952, s.2).

Amerikan basınında çıkan; Türkiye'nin, maden kaynaklarının geliştirildiği, bu gelişmenin büyük bir kısmının Amerikan Mali Yardımı ve modern madencilik metodlarının kabulü ile mümkün olduğu, Türk maden üretiminin en önemli ve lüzumlu kromdan askeri ve sivil maksatlar için yararlandığı, Türkiye'nin artan krom üretiminin Marshall Planı yardımıyla ayrılan yalnız 200.000 dolarla teşvik edildiği, elde edilen neticenin memnuniyet verici olduğu ve böylece "Asgari Para Azami İş" prensibinin doğruluğunun ispat edildiği şeklindeki haberden başta krom olmak üzere Türk madenciliğinin Marshall yardımlarından yararlanılarak geliştirildiği anlaşılmaktadır⁴³.

Marshall Yardım Planı'nın Türkiye'deki en önemli yatırım kalemlerinden biri olan ulaşım sektöründeki yatırımlar da Kütahya basınında önemli bir yer işgal etmektedir. Çünkü bu alanda yapılan yatırımlar, Amerika'nın en temel amaçlarından biri olan Sovyetler Birliği'ni "Çevreleme Siyaseti"nin uygulanması için gerekli askeri yatırımların alt yapısını oluşturmaktadır ve bu amaca göre planlanmıştır. Türkiye'de modern şose ve yol inşaatı ve bakımı programı 1947 yılı Aralık ayında başlamıştır ve Nisan 1949'dan Kasım 1952'ye kadar da Marshall Yardım Planı ile finanse edilmiştir. Evvelce birçoğu sadece yaz aylarında kullanılabilen ham yollardan Kasım 1952 itibarıyla 5600 kilometre uzunluğunda bir yol şebekesi ulaşım elverişli hale getirilmiştir. Türk Yol Programı, Türkiye'nin iktisadi gelişmesinin başlıca etkeni olarak ele alınmış ve önemli bir savunma zarureti olarak genişletilmiştir. Marshall Planı tarafından finanse edilen ve Avrupa'nın en büyük projelerinden biri diye nitelendirilen Türk Kara Yolları Projesinin gerçekleştirilmesi için 16.060.000 dolar ödenmiştir. Yeniden finansman için ayrılan 2.655.000 doların büyük bir kısmı yol inşasında ve bakımında lüzumlu olan ilave malzeme ve teçhizatın satın alınmasında kullanılmıştır ve toplam masraf tutarı 58 milyon doları bulmuştur⁴⁴.

Marshall Planı uzmanlarının belirttiklerine göre, hangi memlekette olursa olsun yolların gelişimi halkın hayat seviyesini yükselten başlıca unsurlardan birini teşkil etmektedir. Seyrüseferde artan bir kolaylık elde edilmesi, refahta da bollukta da memleket hayatını yakından ilgilendirdiği gibi stratejik imkânları da kuvvetlendirmektedir. Fakat 23.000 kilometrelik yol ve 90 kilometrelik köprü hedefine eski metotlarla ulaşmak kolay bir şey olmayacaktı. Bu bakımdan Marshall Planı vasıtasıyla getirilmekte olan yol malzemesi ve Amerikan Yollar İdaresi uzmanları ile yapılan işbirliği bu sahada müspet neticelere varılmasını sağlayan unsurlar olmuştur⁴⁵. Ayrıca bazı kaynakların aksine, Marshall yardımlarından demiryollarında da yararlandığı anlaşılmaktadır. Kütahya İl Gazetesi'nde yayınlanan bir habere göre, Devlet Demiryollarının Halkapınar'daki Cer Atölyesinde uzman mühendis yetiştirmek için açılmış olan kurslara tam bir randımanla devam edildiği, Marshall Planı Teknik Yardım faslından istifade edilerek Türkiye'ye getirilen kıdemli iki Amerikalı mühendisin 21 Şubat 1950 tarihinden beri bu kursları başarı ile idare ettiği, Marshall Planının müşaviri olan S.Taliaferro ile Anderson-Nicholls ve şürekası firmasının uzmanlarından Eugene Seybold'un müştereken hazırladıkları bir raporun tetkiki ve onanması üzerine bu kursların faaliyete geçtiği, Türkiye'de, demiryolları faaliyet sahasında mühim roller oynamaya namzet olan Türk mühendislerinin burada ihtisas sahibi olmakta ve gerektiğinde tek başlarına da Cer atölyeleri idare edebilecek şekilde yetiştirilmiştir⁴⁶.

Türk sanayisinin de Marshall yardımlarından yararlandığını Kütahya basınında yer alan haberlerden anlamak mümkündür. Marshall Yardımları ile Türk özel sektörü ve sanayisi de

⁴³ *Demokrat Kütahya Gazetesi*, 30 Kasım 1952, s.2.

⁴⁴ *Demokrat Kütahya Gazetesi*, 31 Aralık 1952, s.2.

⁴⁵ *Kütahya İl Gazetesi*, 17 Mart 1951, s.2.

⁴⁶ *Kütahya İl Gazetesi*, 10 Şubat 1951, s.1.

desteklenmiştir. Marshall Yardımı Türkiye Misyonu tarafından özel sektörün gelişmesi için Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'na Karşılık Fonlarından 54.500.000 Türk Lirası tahsis edilmiştir. Bu paraya Sanayi Kalkınma Bankası'nın kurulmasından evvel Türkiye'de özel sektöre Marshall Planı Teşkilatı tarafından yapılmış yardım olan 18.270.000 Türk lirası da dahildir. Bu bankanın kuruluşundan evvel Marshall Planından özel sektörde yardım evvela Türk çimento sanayiine yapılmış ve 13.447.000 Türk Lirası çeşitli firmalara tahsis edilmiştir. 18.270.000 liralık tahsisattan geri kalan da, Yavşam ve Çamaltı tuz merkezlerine giden yolların inşaatı, eczacılık projeleri, pamuk Çırcık, Pamuk Dokuma ve Temizleme Fabrikaları, Soğutma tesisleri için özel sektöre tahsis edilmiştir. Bütün bu projeler Marshall Planı kanalı ile uygulamaya konulmuştur⁴⁷. Bu bağlamda, İktisadi İşbirliği Teşkilatı Türkiye Özel Misyonu Basın Servisi'nden alınan bir habere göre ise, Marshall Planı Özel Misyonu Başkanı Orta Elçi Russel Dorr'un bir beyanatında şöyle dediği aktarılmaktadır⁴⁸:

"...Türkiye'nin zirai istihsalini artırmak, endüstrileşmesini hızlandırmak, dünyanın diğer memleketleri ile olan mübadelesini kolaylaştırmak müsterek emelimizdir. Serbest bırakılan bu meblağ, sanayi ve tarımı modernleştirecek projelerin tahakkuku ve bu sahalarda çalışacak elemanların yetiştirilmesi için sarf edilecektir. Modern tarım ve sanayi metotlarını tatbik eden Türk işçisinin sayısı ne kadar çoğalırsa; zirai istihsalinin, hammadde, kömür ve fabrikalarda işlenen mal miktarının da o nispette artacağı tabiidir..." Bu beyanat Türk sanayisine verilen desteği açıkça ortaya koymaktadır.

Marshall Yardım Planı çerçevesinde gerçekleştirilecek yatırımların doğuracağı enerji ihtiyacını karşılamak üzere planlanan enerji yatırımlarına da özel önem ve destek verilmiştir. Kütahya basınına göre; Marshall Planı vasıtasıyla Türkiye'ye gelecek olan iki uzman, elektrik idaresi enstitüsü genel müdürlüğü nezdinde danışman olarak, elektrik idaresinin düzenlenmesinde ve idaresinde çalışmışlardır. Türkiye'de elektrik enerjisi üretimi işinin teşkilata bağlanması, bu hususta geniş planların yapılması ve uygulanması alanlarında görev yapmışlardır. Bu uzmanlara göre, Türkiye elektrik enerjisi üretimi alanında gelişme kaydettiği takdirde iktisadi gelişimi de sağlamış olacaktır. Sarıyar, Çatalağzı santral ve barajlarını yeni santral ve barajların takip etmesi asıl hedefi teşkil etmektedir. Yüz milyonlarca tonluk Seyitömer linyit yatağından faydalanılarak Beşdeğirmende kurulması evvelce kararlaştırılmış ve projeleri yapılmış olan büyük elektrik santralinin de göz önünde tutulması hem Kütahya'nın hem geniş bir bölgenin kalkınması bakımından önemi belirtilmiştir⁴⁹.

Kütahya basınında Marshall yardımlarıyla birlikte verilen eğitim ve uzman desteği de önemli bir yer tutmaktadır. Marshall Planı çerçevesinde, bir taraftan ABD'den Türkiye'ye uzmanlar getirilirken diğer taraftan da Türkiye'den ABD'ye kurslar takip etmek üzere yeni uzman adayları gönderilmiştir. ABD'den gelen uzmanlar; kurşun madenleri, yün sanayii, şehir planlama işleri, turizmi geliştirme programı, posta-telgraf-telefon idaresi ve petrol sanayii alanlarında çalışmışlardır. Türkiye'den ABD'ye gidenler de; toprağın zenginleştirilmesi, boş sahaların ormanlarla kaplanması, ormanları geliştirme programları, hayvan gıdaları işleri ve elektrik enerjisi üretimi konusundaki çalışmalar, sanayi mühendisliği ve buharlı lokomotif bakımı alanlarında uzman olarak yetiştirilmişlerdir⁵⁰. Ayrıca Marshall Planı İdaresi tarafından hazırlanan milletlerarası hazırlık toplantılarına katılmak üzere dört Türk sanayicisi ABD'ye gönderilmiştir. Avrupa'dan giden 300 sanayici ile beraber Amerika'daki sanayi merkezlerini inceleyen bu sanayiciler grubu, Avrupa'nın üretim bölgelerinin büyük bir kısmını temsil

⁴⁷ Demokrat Kütahya Gazetesi, 26 Mart 1952, s.3.

⁴⁸ Kütahya İl Gazetesi, 28 Nisan 1951 s.3.

⁴⁹ Kütahya İl Gazetesi, 06 Ocak 1951, s.1.

⁵⁰ Kütahya İl Gazetesi, 18 Kasım 1950, s.1.

etmekteydiler. Aynı zamanda bu sanayi temsilcileri 30 Kasım 1951'de Washington'da ABD idarecileri ile de görüşmelerde bulunmuş ve 3-5 Aralık 1951 tarihlerinde de Newyork'da yapılan ilk Milletlerarası Üreticiler Konferansı'na katılmışlardır⁵¹. Yani Marshall Planı yardımları sadece para ve malzeme yardımından ibaret olmamış, aynı zamanda Türkiye'ye ve Türk sanayicisine teknik eğitim ve uzman desteği sağlanmıştır.

Elbette ki, Marshall Planı Yardımlarının en önemli nihai amaçlarından biri de, Batının güneydoğu kalesi olan Türkiye'nin askeri açıdan güçlendirilmesi idi. Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Fatin Rüştü Zorlu ile İktisadi İşbirliği Özel Misyonu Başkanı Russel Dorr arasında imzalanan Türkiye'nin askeri gücünü arttırmaya matuf anlaşmalar gereğince Marshall Planı karşılık paralarından toplam 163.524.000 Türk lirası yardım yapılmıştır. Bu paralar askeri imalat, inşaat, malzeme ve teçhizat için kullanılmıştır. Aynı zamanda, askeri teçhizatın modernleştirilmesi dolayısıyla artan ihtiyaca binaen Astsubayların eğitim programlarının takviye edilmesinde, ordunun mevcudunun ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullandığı malzeme üretiminin arttırılmasında, Milli Savunma Bakanlığı'nın Türkiye'deki mühimmat fabrikalarına büyük siparişler verilerek bu fabrikaların üretimlerinin arttırılmasında, bu siparişlerle sivil fabrikalarda ve diğer fabrikalardaki işçi adedinin arttırılmasında kullanılmıştır. Ayrıca bu konuda İktisadi İşbirliği Özel Misyonu Başkanı Russel Dorr şu beyanatta bulunmuştur⁵²:

“Bu anlaşmalar Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin üzerinde işbirliği yaptıkları askeri ve iktisadi programlar arasındaki sıkı programın tamamlanması ile belirmektedir. Serbest bırakılan bu paraların karşılığını oluşturan yardım dolarları kullanılmış ve kullanılmaktadır. Bu yardım iktisadi sahada Türkiye'nin ziraatını, madenlerini, fabrikalarını, limanlarını, kara ve deniz yollarını teçhiz ve imal yolunda ihtihsal edilmektedir(sarfedilmektedir). Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri ile diğer katılan Avrupa hür milletlerinin iktisadi ve askeri yardım programlarının müşterek gayesi daha üstün bir hayat seviyesi sağlamak ve bunu temin etmektir.”

Marshall Planı uygulamaya konulduktan sonra Teknik Yardım Faslı Türkiye'nin bütün gelişim projelerinde rol oynamıştır. Temmuz 1952'ye kadar teknik yardım faslından olarak 285 Türk eksper ABD'ye gönderilmiştir. Bunlar tarım, sanayii, maden, inşaat ve daha birçok sahalarda ihtisas edinmişlerdir. Diğer taraftan gene Marshall Planı Teknik Yardım Faslından Türkiye'ye 114 Amerikalı uzman getirilmiştir. Bu uzmanlar muhtelif bakanlıkların uygulamaya koydukları gelişme programlarında rol oynamışlardır (*Demokrat Kütahya Gazetesi*, 19 Temmuz 1952, s.3). Marshall Planı yardımlarının, Türkiye'nin gelişiminde ve Batı Demokrasileriyle her alanda faal işbirliğine geçişinde oynadığı mühim rol, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nca Ağustos 1952'de yayınlanan “Hürriyetin Hududu: Türkiye” adlı eserde bizim yorumumuza gerek bırakmayacak şekilde şöyle ifade edilmektedir⁵³:

“Amerikalılar, ister Marshall Planından ister Karşılıklı Yardım Teşkilatından verilmiş olsun, her doların Türkiye'de mahalline sarf edildiğini ve memnuniyet verici neticeler alındığını müşahade ediyorlar. Türkiye sadece Batı hürriyetinin Doğudaki en muhkem(sağlam) kalesi olmakla kalmıyor, fakat aynı zamanda azim ve irade sayesinde, tam manasıyla tekamül edememiş (olgunlaşmamış) bir memlekette biraz teknik ve mali yardımla nasıl hayat seviyesinin yükselebileceğine ve güvenliğin artabileceğine güzel bir misal teşkil ediyor.”

⁵¹ *Demokrat Kütahya Gazetesi*, 20 Kasım 1951, s.1,2.

⁵² *Demokrat Kütahya Gazetesi*, 30 Aralık 1951, s.1.

⁵³ *Demokrat Kütahya Gazetesi*, 2 Ekim 1952, s.3.

6. Sonuç

Metinde de sunulan bilgilerden anlaşılacağı gibi Marshall Planı yardımları, Kütahya basınında Türkiye'nin iktisadi ve askeri bakımdan gelişmesinde, Soğuk Savaş döneminde Batı blokundaki yerini almasında ve bu bloka askeri-iktisadi uyum sağlamasında önemli bir rol oynadığı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca basına göre, Türkiye bu yardımlar sayesinde ekonomisinin sermaye ihtiyacını karşılamış, ekonomi çarkını işler hale getirmiş ve her alanda Batıyla bütünleşebilmiştir.

Ancak, Kütahya basını bu yardımların Türkiye'de bulunan ABD'nin özel misyon Şefi Russel Dorr tarafından denetlendiğini de belirtmektedir. Bu arada, yardımların hangi alanda ne kadar kullanılacağı hususunun ABD tarafından belirlendiği anlaşılmaktadır. Marshall Yardımlarının kullanılması adeta Türkiye'nin değil ABD'nin tasarrufunda olduğu görülmektedir. Bu yardımların kullanılmasında; Avrupa'nın gıda ihtiyacı, ABD'nin hammadde ihtiyacı ve Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesine yönelik yatırımların ön planda tutulmuş olması göze çarpan bir diğer önemli konu olmuştur.

Bununla birlikte Kütahya basınında, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı Avrupa'daki ve Ortadoğu'daki çıkarlarını korumaya ve bu bölgeleri tanzim etmeye yönelik yatırımlar olan Marshall yardımları, Türkiye'nin de ekonomik sıkıntılarını gidermesine ve Sovyet tehdidine karşı Batı Blokunda yer bulmasına vesile olan önemli bir araç olduğu Kütahya basınında yer alan haber, yorum, alıntı, makale ve konuyla ilgili diğer yazılardan anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Cilt 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 1993.
- ASLAN, Mahmut, *ABD'nin İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uyguladığı Dış Politikasının Türkiye'ye Etkileri (1945- 1952)*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)*, Cilt 1, Bilgi Basımevi, Ankara, 1969.
- BAĞCI, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Metu Press-ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.
- CENGİZ, Recep, *Nato'ya Giriş Sürecinde Türk Amerikan İlişkileri ve Amerikan Askeri Yardımlarının Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- GÖKDÜL, Ali-SARIKOYUNCU, Ali, "Kütahya Vilayet Gazetesine Göre Kütahya'da Ticaret ve Sanayi Odası (1925-1944)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 52, Nisan 2017, ss. 103-122.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, Haluk, ÜLMAN ve Duygu, SEZER, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Ankara Üniversitesi. S.B.F. Yayınları, Ankara, 1969.
- OĞUZ, Orhan, *Marshall Planı (Konferans)*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1966.
- OKYAY, Volkan, (2012), Sivas-Divriği Demir Yatakları, *Madencilik Türkiye*, Yıl: 3, Sayı:23, MAYEB Madencilik ve Yer Bilimleri Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 1952.

- ÖZÇELİK, M. Hakan, *Türk Basınında Türkiye'nin Nato'ya Giriş Süreci (1948-1952)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- ÖZKAN, Musa, *Kütahya Basınında Türkiye'nin Nato'ya Giriş Süreci (1948-1952)*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2016.
- SANCAKTAR, Caner, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım", *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Nisan 2011, ss. 25-98.
- SANDER, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, Ankara Üniv. S.B.F. Yayınları, No: 427, Ankara, 1979.
- SEVER, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Cilt 10, Otuz Yedinci Birleşim, Birinci Oturum, Meclis Yayınları, Ankara, 1948.
- TÜRKKAYA, Ataöv, *Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*, Doğan Yayınevi, Ankara, 1968.
- UYANIK, Müjgan, *Kütahya Basın Tarihi (1923-1980)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2013.
- ÜLMAN, A.Haluk, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara, 1961.
- YALÇIN, Osman, *Türk Hava Harp Sanayi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- YİRMİBEŞOĞLU, Sabri, (1999), *Askeri ve Siyasi Anılarım (1925-1965)*, Kastaş Yayınevi, İstanbul.

Sürelî Yayınlar :

Demokrat Kütahya Gazetesi (1948 – 1952)

Kütahya İl Gazetesi (1948 – 1952)